

DIVAN ŞİİRİNDE BİR TELMİH UNSURU OLARAK “ASHÂB-I KEHF” *

*Elif AYAN NİZAM***

ÖZET

“Yedi Uyurlar” olarak da bilinen *Ashâb-ı Kef* hikâyesi İslamiyet’in yanı sıra Hristiyanlık’ta ve pek çok kültürde çeşitli şekillerde anlatılmış bir hikâye olmuştur. Bu hikâyenin *Kur’ân-ı Kerim* kıssalarından birisi olması onu, halk tarafından sevilen ve kutsallık atfedilen efsanevi/menkabevi bir hikâye hâline getirmiştir. Halk tarafından Allah’a yürekten inanışın ve yeniden doğuşun sembolü olarak düşünülen bu hikâye, divan şairleri tarafından da işlenen bir konu olmuştur. Divan şairleri pek çok kaynağa telmihler yaparlar. Telmih; “dini, tarihi ve efsanevi kişi ve olaylara işaret etme sanatıdır”. “*Kur’ân-ı Kerim*” ve “Efsanevi-Menkabevi Hikâyeler” divan edebiyatı şairlerinin beslenmiş olduğu ve telmihler yaptığı kaynaklardan sadece ikisidir. Divan şiirinde şairlerin telmih unsuru olarak kullandığı konulardan birisi de gerek *Kur’ân-ı Kerim*’de gerekse “Efsanevi-Menkabevi Hikâyeler”de söz edilen *Ashâb-ı Kef* hikâyesi olmuştur. *Ashâb-ı Kef* hikâyesi divan şiirinde bir mesnevi konusu olarak ele alınabildiği gibi hikâyeyi bize anımsatmak amacıyla bu hikâyenin sadece bir yönüne telmihler de yapıldığı görülmüştür. *Ashâb-ı Kef* hikâyesine yapılan telmihler; “Kef” suresinde geçen *Ashâb-ı Kef* hikâyesine ve “Kef” suresine yapılan telmihler”, “bir sığınak olarak “kef” (mağara) kelimesine yapılan telmihler”, “köpekleri “Kıtmir”e yapılan telmihler” ve “*Ashâb-ı Kef* hikâyesinde geçen kişilerin isimlerine yapılan telmihler” olmak üzere dört grupta toplanabilir. Bu makalede dini-tasavvufi halk hikâyeleri içinde olduğu kadar divan şiiri geleneğimizde de yeri olan *Ashâb-ı Kef* hikâyesi ifade ettiğimiz telmihler yoluyla ele alınacak ve divan şiirimizde bu konuya telmih yapan şairler tespit edilerek divan şairlerinin bu hikâyenin hangi yönlerine göndermeler yaptıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ashab-ı Kef, Yedi Uyurlar, Kef Suresi, Divan Şiiri

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: elifayannizam@gmail.com

“ASHÂB-I KEHF” AS A REFERENCE ELEMENT IN DIVAN POETRY

ABSTRACT

Ashâb-ı Kef which is also known as “Yedi Uyurlar” (Seven Sleepers) is a story which has been told in different religious cultures including Islam and Christianity. The story is among the fables in Quran, making it a liked, divine and mythical story. People think that it is a symbol of faith in God and rebirth. The story has also been covered by divan poets. Divan poets make use of reference to various entities. Reference in this context refers to the art of making references to religious, historical and mythical people and events. Of these sources Quran and mythical stories are dominant. *Ashâb-ı Kef* is one of such mythical stories due to its unique characteristics mentioned above. The story is covered as a mesnevi topic as a whole and also, as a part in divan poetry. The related references to the *Ashâb-ı Kef* story can be categorized under four headings: the references to the story and Kefh sura, those to the word Kefh itself which means “cave”, those to the dog called Kitmîr in the story and those to the people in the story. The study analyses references made to the *Ashâb-ı Kef* story and identifies which divan poet made such references. In addition, the devices used by the poets in making these references are also determined in the study.

Key words: Ashab-ı Kefh, Seven Sleepers, Kefh sura, Divan poetry

GİRİŞ

İslamiyet’in etkisiyle oluşan bir edebiyat dönemi olan divan edebiyatı, belirli kurallara sahiptir. Divan edebiyatı şairleri gelenekten gelen bu kurallara uymak zorundadırlar. Ancak şair, eserlerinde yaşadığı dönemin özelliklerini, sosyal hayatını, zevklerini, sanat düşüncesini, inançlarını vb. pek çok unsuru gelenekten gelen unsurlarla harmanlayarak işler. İran edebiyatında yararlanılan kaynaklar, bu edebiyattan kuralları oturmuş bir şekilde hazır olarak alınan Divan edebiyatında da kullanılmıştır. Ortak İslam kültürünün kaynakları olan “Tasavvuf-Din-Felsefe”, “Kur’ân ve Hadisler”, “Kıyas-ı Enbiyâlar”; “Tarihî Şahsiyetler”, “Efsanevi-Menkabevi Hikâyeler”; “Batıl ve Hakikî Bilgiler”in yanında Türk kültürünün kendi yarattığı “Yerli Hayat”, “Tarihî Hadiseler”, “Âdet ve Ahlak”, “Bezm ü Rezm”, “Tabiat” (Levend 1984) gibi pek çok unsur divan şairinin felsefesiyle birleşerek işlenmiş ve manzum ya da mensur bir eser olarak karşımıza çıkmıştır. Divan şairlerinin beslenmiş olduğu ve telmihler yaptığı kaynaklardan “Kur’ân-ı Kerim” ve “Efsanevi-Menkabevi Hikâyeler” içinde yer alan hikâyelerden birisi de “Yedi Uyurlar” olarak da bilinen *Ashâb-ı Kef* hikâyesidir. Sadece *Kur’ân-ı Kerim*’de geçmesinden ve diğer kutsal kitaplarda bulunmamasından dolayı İslamî kültürde *Ashâb-ı Kef* hikâyesine büyük önem verilmiş, bunun neticesinde bu hikâyeden çeşitli inanışlar ve kült merkezleri oluşmuştur. *Kur’ân-ı Kerim*’in 18. suresi olan “Kehf” suresinde *Ashâb-ı Kef* hikâyesinin yanında iki bahçe hikâyesi, Hz. Âdem ile şeytanın hikâyesi, Hz. Musa’nın Hızır (a.s.) ile olan hikâyesi ve Zülkarneyn hikâyesi bulunmaktadır. Bu sure, Mekke dönemi ortalarında inmiştir ve 110 âyetten meydana gelmektedir. 28, 83, 101. âyetlerinin Medine’de indiği rivâyeti vardır. Mushafta 18., inişte 69. suredir. Bu surenin 9 ilâ 27. âyetleri arasında puta tapan kavimlerinden kaçıp mağaraya sığınan bir grup gencin öyküsü anlatıldığından Kehf (mağara) suresi adını almıştır (Ateş: 292). “Mağara Arkadaşları” anlamına gelen *Ashâb-ı Kef* hikâyesi *Kur’ân-ı Kerim*’de şu şekilde anlatılmaktadır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

"9- Yoksa sen, sadece Kehf ve Rakîm sahiplerinin bizim şaşılacak ayetlerimizden olduklarını mı sandın? (Onlardan başka çok daha acâyip âyetlerimiz vardır. Arzı yeşertip sonra kurutmamız da şaşılacak ayetlerimizden değil midir?) 10- O gençler mağaraya sığındılar: "Rabbimiz, bize katından bir rahmet ver ve bize şu işimizden bir çıkış yolu hazırla!" dediler. 11- Bunun üzerine mağarada nice yıllar onların kulaklarına ağırlık vurduk (onları derin bir uykuya daldırdık). 12- Sonra onları uyandırdık ki (onların uyuma müddetleri hakkında ihtilaf eden) iki zümreden hangisinin, (onların kaldıkları süreyi daha iyi hesap edeceğini bilelim. 13- Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Onlar Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık. 14- Kalplerinin üstüne metanet bağlamıştık. Kalktılar, dediler ki: "Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başkasına Tanrı demeyiz. Yoksa saçma söylemiş oluruz." 15- "Şunlar, şu kavmimiz O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların tanrı olduğuna açık bir delil getirmeleri gerekmez miydi? Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?" 16- (İçlerinden biri şöyle dedi): "Mademki siz onlardan ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden ayrıldınız, o hâlde mağaraya sığın ki Rabbiniz size rahmetinden bir parça yaysın (rızkınızı açıp bollaştırsın) ve (şu) işinizden size yararlı bir şey hazırlasın." 17- Güneşi görürsün, doğduğu zaman mağaralarından sağa doğru eğiliyor, battığı zaman da sola doğru onları makaslayıp geçiyor (hiçbir hâlde onların üzerine düşüp kendilerini rahatsız etmiyor) ve onlar mağaranın geniş bir dehlizi içindedirler. Bu (durum), Allah'ın ayetlerindedir. Allah kimi doğru yola iletirse o, yolu bulmuştur; kimi de sapıklıkta bırakırsa, artık onun için yol gösteren bir dost bulamazsın. 18- Uykuda oldukları hâlde sen onları uyanıklar sanırsın. Onları (uykuda) sağa sola çeviririz. Köpekleri de girişte iki kolunu (ön ayaklarını) uzatmış vaziyettedir. Onların durumunu görseydin, mutlaka onlardan dönüp kaçardın. Ve onlardan içine korku dolardı. 19- Yine böyle onları dirilttik ki kendi aralarında (birbirlerine) sorsunlar. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. "Bir gün ya da günün bir parçası (kadar kaldık)." dediler. (Fakat işin içyüzünü iyice bilmediklerinden her şeyi en iyi bilen Allah olduğunu ifade ettiler.) "Ne kadar kaldığımızı Rabbiniz daha iyi bilir, dediler, birinizi şu gümüş (para) ile şehre gönderin, baksın, hangi yiyecek daha temiz (ve nefis) ise ondan size bir azık getirsin; fakat çok dikkatli davranın, sakın sizi birisine sezdirmesin." 20- "Çünkü onlar sizi ellerine geçirirlerse taşlayarak öldürürler yahut kendi dinlerine döndürürler ki o takdirde asla iflah olamazsınız." 21- (Nasıl onları uyutup daha sonra uyandırdıysa yine) Böylece onları (bazı insanlara) buldurduk ki Allah'ın (öldükten sonra diriltme) vaaadinin gerçek olduğunu ve (duruşma) saatin(in geleceğin)de asla şüphe olmadığını bilsinler. (Bulanlar) O sırada kendi aralarında onların durumlarını tartışıyorlardı: "Onların üstüne bir bina yapın!" dediler. Rableri onları daha iyi bilir. Onların işine galip gelen (yetkili)ler: "Mutlaka onların üstüne bir mescid yapacağız." dediler. 22- Görülmeyene taş atar gibi: "Onlar üçtür, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler; beştir, altıncıları köpekleridir" diyecekler." (Hayır.) Yedidir, sekizincileri köpekleridir." diyecekler. De ki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Onları bilen azdır." Onun için onlar hakkında, sathî tartışma dışında, derin münakaşaya girme ve onlar hakkında bunlardan hiçbirine bir şey sorma. 23- Hiçbir şey için "Bunu yarın yapacağım." deme. 24- Ancak "Allah dilerse (yapacağım)" (de). Unuttuğun zaman Rabbin an ve "Rabbimin beni bundan daha doğru bir bilgiye ulaştıracağını umarım." de. 25- "Mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Dokuz (yıl) da ilave ettiler." 26- De ki: "Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'nundur. O, ne güzel görendir, ne güzel işitendir! Onların, O'ndan başka bir yardımcısı yoktur. Ve O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez. 27- Rabbinin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku; O'nun sözlerini değiştirecek yoktur. O'ndan başka sığınacak bir kimse de bulamazsın" (Ateş: 293-295).

Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan bu kıssa incelendiğinde ilk dört ayette bütün hikâyenin bir özeti yapıldığı görülmektedir. 13-17. ayetler arasında gençlerin kaçarak mağaraya sığınmaları, 17-19. ayetler arasında mağarada uyutulmaları, 19-21. ayetler arasında yeniden diriltilmeleri ve yiyecek alması için içlerinden birinin şehre gönderilmesi, 21. ayette insanların Ashâb-ı Kehf'i gördüğünde kıyamet ve yeniden dirilme meselelerinin gerçek olduğunu anlamaları ve üzerlerine mescit yapmaları, 22. ayette hikâyedeki gençlerin sayısı ile ilgili ihtilafların tartışılmaması

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

gerektiği, bunları sadece Allah'ın bileceği anlatılmaktadır. Hikâyenin anlatıldığı en son kısımdaki 25 ve 26. ayetlerde ise şemsî takvime göre 300, kameri takvime göre 309 yıl uyudukları ama yine de ne kadar uyduklarını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği söylenerek hikâye tamamlanmaktadır.

Asıl amacı insanlara mesaj vermek olan *Kur'ân-ı Kerim*'de, iletilecek mesaj dışında ayrıntılara yer verilmemektedir (Demir 2003: 132). *Kur'ân-ı Kerim*'deki uyarılara rağmen pek çok tefsir kitabında hikâyenin ayrıntılarıyla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bu surenin niçin indirildiği, hikâyenin ne zaman ve hangi hükümdar döneminde geçtiği, "rakîm" in ne demek olduğu, mağaranın adı, Ashâb-ı Kehf'in isimleri ve sayıları, hangi dine mensup oldukları, yiyecek almaya gidenin ismi, alınan yiyeceğin cinsi, köpeğin adı, kime ait olduğu, Ashâb-ı Kehf'in sağa sola döndürülmesi, onlar uyurken onlardan niçin korkulacağı, onlar için yapılan sanduka, olayın geçtiği şehir gibi konular üzerine görüşler belirten pek çok tefsir ve çalışma yapılmıştır (Aydemir 1979: 161-179). Taberî'nin tefsiri ve tarihi ile Elmalılı Hamdi Yazır'ın hazırladığı *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı Türkçe tefsir, bu konular üzerine yazılmış en güvenilir kaynaklardır (Sümer 1989: 14; Sert 2009: 64, 167). Bunlardan biri olan Taberî tefsirinde anlatılan rivâyet şu şekildedir:

"Rivayet ediliyor ki Ashâb-ı Kehf, Allah'a iman eden ve müşriklere karşı koyan bir grup gençti. Bu gençlerin yaşadığı devirde, İncil'in hükümleriyle amel etmesi gereken insanlar bir sapıklık içine düşmüş İlahî yoldan ayrılmışlardı. Özellikle Rum krallarından Dekyanus, sapıklıkta başı çekenlerdendi. Putperestliği kabul etmeyen İsevîlere işkenceler yapıyor ve onları öldürtüyordu. Bu zalim Kral bir gün Ashâb-ı Kehf'in yaşadığı Dekinos şehrine geldi ve müminlerin yakalanıp getirilmelerini emretti. İman edenler kaçıp saklanmışlardı. Dekyanus'un zabıtalara müminleri, saklandıkları yerlerden çıkarıp onun huzuruna getiriyorlar o da onları, putlara kurban kesilen mezbahalara sevk ediyor ve öldürülmeleri veya putperestliği seçmeleri hususunda serbest bırakıyordu. Korkanlar putperest oluyor, imanları sağlam olanlar ise bunu reddediyorlar, o da onları öldürtüp şehrin surları ve kapıları üzerine astırıyordu. Şehrin ileri gelenlerinin evlatları olan bu imanlı gençler de olayları üzüntü ile izliyor, bu belanın defedilmesi için gözyaşları dökerek dua ediyorlardı. Kralın adamları bu gençleri de ihbar ettiler. Ve böylece bu gençler de yakalatılarak kralın huzuruna getirildiler. Onlara da putperestliği kabul etmeleri teklif edildi. Onlar ise: "Biz, âlemlerin rabbi olan Allah'tan başkasını tanımıyoruz. Ondan başkasına ibadet etmeyiz. İstedini yap." dediler. Kral, bir iş için Ninova şehrine gidiyordu. Dönünceye kadar düşünceleri için kendilerine mühlet verdi. Fakat bu gençler dinlerinden dönmemeye ahd ettiler. Şehrin yakınında bulunan "Bencilüs" dağındaki bir mağaraya sığınmaya karar verdiler. Her biri gidip evlerinden bir şeyler aldılar. Bu şeylerin bir kısmını halka sadaka olarak dağıttılar, bir kısmını da kendi ihtiyaçları için yanlarına alarak mağaraya girdiler. Orada gece gündüz namaz kılıyorlar ve Allah'a yalvarıyorlardı. Yemek işlerini, içlerinden "Yemliha" isimli genç idare ediyordu. Her sabah gizlice şehre gidiyor, yiyecek alıyor ve haber toplayarak geri dönüyordu. Bir süre sonra zalim kral Ninova'dan döndü ve bu gençleri sordu. Onları bulamayınca babalarını huzuruna getirtti. Babaları da oğullarının, mallarını yağmalayarak halka dağıttıklarını ve dağa çıktıklarını söyleyerek özür beyan ettiler. Her gün çarşıya giden Yemliha bu durumu öğrendi ve gelip arkadaşlarına haber verdi. Gençler ağlaşarak dua edip Allah'a yalvardılar. Bu durum karşısında ne yapacaklarını düşünüp müzakere ederlerken Allahu Tealâ onlara bir uyku verdi ve yemekleri yanlarında olduğu hâlde uyuyakaldılar. Diğer taraftan Kral Dekyanus hiddetle onlara ne yapacağını düşünüyordu. Ashab-ı Kehf'i uyutan Allahu Tealâ bu zalim kralın da aklına o mağaranın girişini kapatmayı getirdi ve Dekyanus mağaranın girişinin duvarla örülerek kapatılmasını emretti. Böylece içeride açlıktan ve susuzluktan öleceklerini düşünüyordu. Duvar örüldü ve mağaranın girişi kapatıldı. Bu sırada Dekyanus'un yanında, imanlarını gizleyen "Pendros" ve "Runas" isimli iki kişi vardı. Bunlar, mağaranın önüne duvar örülürken içeride kalan gençlerin kimler olduklarını ve hadiselerini kurşun bir levhaya yazıp bakır bir tabutun içine yerleştirerek yapılan duvarın içine koymayı kararlaştırdılar ve yaptılar. Böylece o gençlerin kimler oldukları ve hadiselerinin ne olduğu hususu tespit edilmiş oldu. İşte bu gençler, gelecek âyetlerde de beyan edildiği gibi bu mağarada üç yüz dokuz yıl

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

uyudular ve daha sonra uyanarak olayları öğrendiler ve tekrar dünya hayatını terk ederek ölüm hâline geçtiler (Taberî 1996: 338-340).

Elmalılı Hamdi Yazır da tefsirinde hikâyeyi yukarıdaki şekilde anlatmaktadır (Yazır 1960: 3230-3233). Yazır, verdiği bir dipnotta ise aslında hikâyede anlatılan zalim hükümdarın adının “Dekyanus” değil, “Diyuklenyanus” olduğunu ve bu gençlerin 448 yılında İkinci Teodos zamanında uyandıklarını belirten araştırmaların bulunduğunu söylemektedir. Elmalılı, tefsirinde çeşitli kaynaklardan yararlanarak hikâyeye ilgili kapsamlı açıklamalar yapmıştır.

Bu gençlerin kimler oldukları ve niçin mağaraya sığındıkları hususlarında Taberî tarihinde farklı rivayetler de anlatılmaktadır. Taberî, tarihinde ilk önce, ayette adı geçen “rakîm” hakkında bilgi vermektedir. “Rakîm”ın gençlerin mensup oldukları kavmin kitabı olduğunu ve bu kitabın gençlerin sığındığı mağaranın kapısına astırıldığını ya da mağara içindeki bir sandığa konulduğunu (Taberî 1991: 920.) söylemektedir. Daha sonra İbn Abbas’tan rivayet ederek bu gençlerin yedi kişi olduğunu ve sekizincilerinin köpekleri olduğunu, yemek almaya giden gencin adının “Yemnih” olduğunu belirtmektedir. Taberî, İbn İshak’tan naklettiği rivayette ise “Yemliha, Meksemlina, Mahsemlina, Matruş, Kusutans, Biruns, Resmuns Betuns, Faluns” olmak üzere dokuz kişinin adını saymaktadır (Taberî 1991: 921). Daha sonra ise Hz. İsa’nın havarilerinden biriyle ilgili naklettiği rivayette gençlerin mağaraya sığınmak için kaçarken yanlarına köpeği olan bir çobanın katıldığını anlatmıştır.

Hikâyenin devamında ise şunlar anlatılmaktadır: Uzun seneler sonra mağaranın ağzı bir çoban tarafından açılmış ve bu uyuyan gençler Allah tarafından uyandırılmışlardır. Ne kadar uyuduklarına karar veremeyen gençler aralarından birini yemek alması için şehre gönderirler. Pazara gelen genç etrafta gördüklerine çok şaşırır. Gencin yemek almak için çıkardığı paraların geçmiş tarihteki bir kralın parası olduğunu anlayan pazarıcı onun hazine bulduğunu düşünerek genci o dönemdeki kralın huzuruna çıkarır. Kral gence bu paraları nerden bulduğunu sorunca o da arkadaşları ve kendisinin başından geçenleri anlatır. Yemlihâ artık buranın Allah’ın dinine inanan bir kral tarafından yönetildiğini görünce sevinir. Kral da bunların hikâyesinin bir mucize olduğunu söyleyerek onların hepsini görmek ister. Mağaraya birlikte giderler. Yemlihâ, mağaraya önce kendisi girmek ister. İçeri girdiğinde arkadaşlarına ve kendisine yeniden bir uyku basar. Mağaraya girmek isteyenleri bir korku sarar ve kimse içeri giremez. Daha sonra bu mağaranın yanına namaz kılmak için bir kilise yapılır (Taberî 1991: 924-925).

Ashâb-ı Kehf ya da “Yedi Uyurlar” olarak bilinen bu hikâye sadece İslam kültüründe değil Hristiyan kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Bu hikâyenin en eski varyantı 519 yılında Suruç piskoposu Suruçlu Yakub’a ait bir ilahi kitabında ve bundan sonra da 6. yy.’ın sonuna doğru Süryani rahip Efesli Yohannes’in yazdığı *Kilise Tarihi*’nde bulunmaktadır (Sert 2009: 169-170). Bunlardan sonra Hristiyanlığa ait pek çok kaynakta da bu hikâyeye rastlanmaktadır. Hristiyanlıkta geçen “Yedi Uyurlar” hikâyesi ise şöyledir:

Roma hükümdarı Decius, Hristiyanları öldürmeye girişince asil bir aileye mensup yedi kardeş dinlerini terk etmelerini isteyen Efesos valisinin tehditlerine yiğitçe dayandıktan sonra, bir mağaraya sığındılar. Yanlarında köpekleri de vardı. Onları açlıktan öldürmek için, mağaranın kapısını ördüler. Bu iş sona ermeden bir Hristiyan, hadiseyi bakır bir levha üzerine yazıp onu mağara içine atmıştı (bu, Kur’ân’da anılan “rakîm” olmalıdır). Bu kardeşler, mağarada uyudular. Aradan 158 yahut 197 yıl geçtikten sonra, 408 veya 447 yılında uyandılar. Onlar ise, sadece bir gece uyumuş olduklarını sanıyorlardı. Yedi kardeş, içlerinden birini yiyecek almak için şehre gönderdi. O, kapılardaki haç işaretini fark ederek şaşırıldığı gibi, elindeki Decius devrinden kalma paralara dikkatle bakan halk da hayrete düşmüştü. Efes piskoposu, bu pek ilgi çekici ve merak uyandırıcı hadiseyi görmek için, İmparator II. Teodosius ile İmparatoriçe’yi davet etti. Birlikte, mağarada onları ziyaret ettiler. Bu yedi kardeş, insanların dirileceklerini böylece ispat ettikten sonra, yeniden uykuya daldılar (L. Massignon, **Les**

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Septdormants, s. 62-65 ve **La Grande Encyclopaedia**, “Dormants” maddesi, XIV, s. 939-940’tan aktaran Sümer 1989: 23-24).

Pieter W. van der Horst “Pious Long-Sleepers in Greek, Jewish and Christian Antiquity” adlı makalesinde buna benzer “uzun uyku” motifli hikâyelerin Hristiyan kültüründen daha önce Greko-Romen ve Yahudi kaynaklarında bulunduğunu söyler. Horst bu makalesinde Greko-Romen kaynaklarında 57 yıl uyuyan Epimenides ve Yahudi kaynaklarında ise 66 yıl uyuyan Abimelech adlı gençlerin “uzun uyku” motifinin ilk örnekleri olduğunu, 13. yüzyılın ortalarında ise Dominik keşişi James de Voragine’in azizlerin hikâyelerini derlediği *Golden Legend* adlı eserinde Yedi Uyurlar’ın hikâyesini de anlattığını belirtmektedir (Horst: 1-6).

Allah’ın birliği düşüncesinin, ölümden sonra yeniden dirilişin, umudun ve zulme karşı bir başkaldırının anlatıldığı bu hikâye, insanların zorda kaldıklarında sığındıkları bir sembol olmuştur. Bu hikâye Sadî’nin *Gülistân*’ı, Mevlanâ’nın *Mesnevi*’si, Neşebî’nin *Tütînâme*’si ve Attar’ın *Tezkiretü’l-Evliyâ*’sı gibi pek çok tasavvufî eserde işlenmiştir. Divan edebiyatında bu hikâye müstakil bir mesnevi¹ konusu olarak işlenebildiği gibi, bu hikâyenin sadece bir yönüne telmih yapıldığı da görülmektedir. Telmih; “bir kıssaya, dinî, tarihî ve efsanevi kişi ve olaylara veya bir ayete, meşhur bir darb-ı mesele, bir inanışa işaret etme sanatıdır” (Dilçin 1991: 162-163; Saraç 2007: 253).

Ashâb-ı Kehf ya da “Yedi Uyurlar” olarak bilinen ve dinî-tasavvufî halk hikâyeleri içinde olduğu kadar divan şiiri geleneğimizde de önemli bir yere sahip olan bu hikâyenin çeşitli yönlerine pek çok divan şairi telmihte bulunmuştur. Divanlar ve diğer eserler taranarak *Ashâb-ı Kehf* hikâyesinin hangi yönlerine telmihler yapıldığı araştırılmış ve bu telmih öğelerinin “Kehf” suresinde geçen *Ashâb-ı Kehf* hikâyesine ve “Kehf” suresine yapılan telmihler”, “bir sığınak olarak “kehf” (mağara) kelimesine yapılan telmihler”, “köpekleri “Kitmir”e yapılan telmihler” ve “*Ashâb-ı Kehf* hikâyesinde geçen kişilerin isimlerine yapılan telmihler” olmak üzere dört grupta incelenebileceği tespit edilmiştir.

DİVAN ŞİİRİNDE “ASHÂB-I KEHF” HİKÂYESİNE YAPILAN TELMİHLER

1. “Kehf” Suresinde Geçen “Ashâb-ı Kehf” Hikâyesine Yapılan Telmihler

Divan şairleri şiirlerinde *Kur’ân-ı Kerim*’de geçen pek çok hikâyeye ve sure adlarına telmihler yapmaktadırlar. *Kur’ân-ı Kerim*’de bir sureye de adını veren, “Efsanevi / Menkabevi” hikâyeler arasında yer alan *Ashâb-ı Kehf* hikâyesi divan şairlerinin de ilgisini çekmiş ve şiirlerinde bu kıssaya çeşitli şekillerde göndermeler yapmışlardır.

Şairler sadece surenin adını kullanabildikleri gibi iktibas yoluyla bu surelerdeki ayetlere ya da ifadelere de telmihte bulunabilmektedirler. Aşağıdaki beyitlerde Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb* adlı eserinde hem bu surenin adını vermiş hem de “Kehf” suresinin 14. ayetinde geçen “**iz kâmu fe-kâlû**” ifadesini iktibas yoluyla kullanmıştır. 12. yüzyılda yaşamış tefsir âlimi Muhammed bin Ahmed el-Kurtubî’nin adını anan ve *Kur’ân-ı Kerim*’i de kendisine tanık gösteren şair, söylediklerinin daha fazlasını öğrenmek isteyenlere bu ayeti görmelerini tavsiye etmektedir. “**İz kâmu fe-kâlû**” ifadesi “ayağa kalktılar, o zaman dediler.” anlamına gelmektedir. Bu ayetin tamamında Allah’ın birliği ve ondan başka İlah olmadığı belirtilmektedir:

Efendi *Nûr* çün *el-Kehf* ü *Furkân*

Refik eyle bize soñ demde îmân (Kartal 2000: 119)

¹ Bu hikâyeye ilgili yazılan manzum ve mensur eserlerle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için Hakan Yekbaş (2013)’in *Divan Şiirinde Ashâb-ı Kehf ve Râşih’in Ashâb-ı Kehf Mesnevisi* adlı kitabına bakılabilir.

Gelür Kurtubînüñ bu söz içinde
Delîl vardur buña Kur’ân içinde

Bunuñ bilmek dilerseñ gâyetini
Gör **iz kâmu fe-kâlû** âyetini (Kartal 2000: 515)

16. yüzyıl şairlerinden Edirneli Bâlî Çelebi de Edirne’de meydana gelen büyük veba salgımında hayatını kaybeden halk için yazdığı mersiyesinde mezarları Ashâb-ı Kefh’in sığındıkları mağaraya benzetmiş, ölenlerin de yeniden dirilene kadar Ashâb-ı Kefh ile birlikte uyumaya götürüldüklerini söylemiştir:

Tâ haşr dek uyumağa Ashâb-ı Kefh ile
Gâr-ı mezâra mahmil-i cismi götürdiler (Sinan 2004: 147)

Yine Bâlî Çelebi bir beytinde Tevbe suresinin 40. ayetinde geçen “**iz hümâ fi’l-gâr**” ifadesine yer vermektedir. “İkisi (Sevr Dağı’nın tepesindeki) mağarada iken (Ateş: 192)” anlamına gelen bu sözle şair, Hz. Peygamber’in Hicret esnasında Hz. Ebubekir ile Sevr mağarasına sığınmasına telmih yapmıştır. Gönlün derinliklerini bir mağaraya benzeten şair, sevgilisi ve kendisinin gönlünün derinliklerinde bulunduğunu ve Ashâb-ı Kefh gibi gönül mağarasına sığındıklarını belirterek *Ashâb-ı Kefh* hikâyesine telmihte bulunmaktadır. Ayrıca şair, kendisini ve sevgilisini Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir’e benzetmiştir:

Hayâlünüle derûn-ı dilde olduk “iz hümâ fi’l-gâr”
Biz ol Ashâb-ı Kefh’üz hâlet ile gâra eglendük (Sinan 2004: 206)

Karamanlı Aynî de gazellerinden birinde sevgilisine duyduğu sevgiden dolayı canının bir hayalete döndüğünü, nefsinin de Ashâb-ı Kefh’in peşinden ayrılmayarak onlara yoldaşlık eden Kitmîr’e benzediğini söyleyerek bu hikâyeye telmihte bulunmuştur:

Dilde sevgünden hayâlât oldu ayrılmaz bu cân
Ya’ni ol Ashâb-ı Kefhe nefsini Kitmîr ider (Mermer 1997: 436)

Hayretî, divanında Ashâb-ı Kefh’ten bahsederken onları vefa erleri olarak nitelemektedir. Nefsin ancak onların köpeklerinin köpeği olarak eğitileceğini, ancak bu şekilde adam olunacağını ve cennette Hz. Âdem’e bu şekilde komşu olunabileceğini belirtmektedir:

İtiniñ iti olup Kefh-i vefâ erleriniñ
Hayretî âdem olup Âdeme hem-ser olalım (Çavuşoğlu 1981: 323)

Keçecizade İzzet Molla da gece büyük bir mutlulukla Ashâb-ı Kefh uykusuna yattığını, fakat gece yarısı uyandığını, talihinin ise hâlâ uykuda olduğunu belirterek hikâyeye telmihte bulunmuştur:

‘İzzetâ varmış idüm baht ile h’âb-ı kehf
Tâli’üm uyhuda hâlâ ben uyandım bu gice (Keçecizâde İzzet Molla: 153)

Nesimî de divanının üç yerinde bu hikâyeye telmihte bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde tecrid sanatıyla kendisinin, kevseri mahşer kalabalığında içtiğini, vücudunun büyük bir ferahlıkla kehf sırrına erdiğini belirtmektedir. Burada da yine “ölümden sonra dirilme” kavramı anlatılmaktadır:

Çün Nesimî mahşerüñ haşrinden içti kevseri
Sırr-ı Kefh oldu vücûdı buldı vahdet bâ-rehâ (Ayan 2002: 174)

Nesimî’nin aşağıdaki beytinde “dağ” motifi görülmektedir. İlahî sırların açıklandığı, vahiylerin indiği yerler olarak dağlar önemli mekânlardır. Burada da Tur derken kelime hem “Hz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Ehl-i Kehfîñ hürmetine eyle h'âb ihsân baña
Ardı Kuddûsî kocanıñ derdi çünki izdiyâd (Kuddusî: v61b)

Dünyanın pek çok yerinde Ashâb-ı Kehf mağarası olarak gösterilen mağarayı, Anadolu'da da Afşin, Tarsus ve Efes gibi birçok şehir sahiplenmiştir. Bu şehirlerden birisi olan Tarsus'a Mustafa Ma'nevî'nin divanında rastlanmaktadır:

Varup Tarsûs'a Ashâb-ı rakîm (ü) Kehf'e benden
Kelâmın feth eder anlar zuhûrâta selâm eyle (Mermer 2004: LXXXV)

Sakıp Dede ise *Kur'ân-ı Kerim*'de bahsedilen fakat dağın adı mı yoksa mağaraya asılan levhanın adı mı olduğu hususunda tartışmalar yapılan “rakîm” sözüne telmihte bulunmuş ve insanın yüzünün, bedeninin içinde neler olduğunu yansıtan bir levha yani “rakîm” olduğunu söylemiştir:

Olur levh-i sîmâ-yı eshâb-ı hâl
Ser-i tâk-ı kehf-i bedende rakîm (Arı 2011: 459)

2. Bir Sığınak Olarak “Kehf” (Mağara) Kelimesine Yapılan Telmihler

Dağlık bölgelerde yaşayan halkın coğrafi koşullar ve çeşitli sebeplerden dolayı sıkça kullandıkları mağaralar, insanların kendilerini güvende hissettikleri, sığındıkları mekânlar olmuştur. Özellikle de Peygamber Efendimiz'in hicret ederken Hz. Ebubekir ile birlikte müşriklerden korunmak ve Ashâb-ı Kehf'in hükümdardan kaçarken saklanmak için sığındıkları bir yer olarak dinî hikâyelerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Allah'ın “Rahmân” sıfatını pekiştiren *Ashâb-ı Kehf* hikâyesi ile “mağara” sembolleşmiş ve Allah'ın kendisine inananları daima koruyacağı inancı bu sembolle artırılmıştır. Divan şiirinde “kehf” yani “mağara” kelimesi, sığınak kavramıyla Peygamber Efendimiz, padişah ve diğer devlet büyüklerine atfedilerek karşımıza çıkmaktadır. “Kehf-i ümem”, “kehf-i amân/emân” ve “kehf-i ümmet” gibi ifadelerle divan şiirinde sıkça kullanıldığı görülmektedir:

Ahmedî, beytinde Hz. Muhammed'i insanların ve cinlerin yani bütün ümmetin sığınağı olarak göstermektedir:

Kehf-i ümmet hulâsa-i sakaleyn
Şems-i millet Muhammed-i Muhtâr (Akdoğan: 58)

Fuzûlî de *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin “Bu Kasîde Hazret-i Muhammed Aleyhisselâm Şânındadır” başlıklı bölümünde Hz. Muhammed'e “Ey şiddet zamanında yardım arayanların yardımcısı! Ey sıkıntı anında sığınak arayanların barınağı! (Doğan 2004: 73)” diyerek seslenmektedir:

Yâ avne men tefakkadehû inde şiddetin
Yâ kehf'e men tehassene fi'd-darri v'eltecâ (Doğan 2004: 72)

Vahyî'nin beyitlerinde de Peygamber Efendimiz'in bütün dünyada yardım isteyenlerin sığınağı ve şaşkın kişilerin kıyamet günü geldiğinde sığınacağı kişi olacağı söylenmiştir:

Budur garaz ki bu takrîb ile olam mensûb
O âstâne ki kehfü'l-amân-ı 'âlemdür (Taş 2004: 246)

Kehf-i erbâb-ı hayretâ şâhâ
Saña ol gün ki 'arz-ı hâcet olur (Taş 2004: 235)

Turkish Studies

Lebib'in Peygamber Efendimiz'i övdüğü na'tindeki bir beytinde de Vahyî'deki ifadenin aynısına rastlamaktayız:

Resûl-i mu'teberâ serverâ kerem-hünerâ
Eyâ ki dergehi kehfü'l-amân-ı 'âlemdir (Kurtoğlu 2004: 174)

Sâlim de Peygamber Efendimiz için yazmış olduğu na'tinde onun dergahının garipler için rahat bir mağara, kapısının ise hüzünlü insanlara gönül mutluluğu veren bir sığınak olduğunu söylemektedir:

Garîbe dergehi kehfü'l-emân-ı râhatdır
Gamîne bâbı penâh u neşât-ı hâtırdır (İnce 1994: 35)

Mekkî, Sultan Mehmed'in şehzadesinin doğumuna yazdığı tarih kıt'asında Sultan Mehmed'i överken onu, dinin koruyucusu, yüce Allah'ın emirlerinin yerine getirilmesinde yardımcı, kulların yardımcısı ve eşyanın zararlarından aman dileyenlerin sığındıkları yer olarak tanımlamaktadır:

Odur hâmîsi dînüñ hem mu'îni şer'-i vâlânuñ
'İbâdüñ yâveri kehfü'l-emânı zarr-ı eşyâdan (Arslan 1998: 188)

Fuzûlî, Sultan Süleyman için yazdığı methiyesinde padişahı, halkın Ashâb-ı Kefh gibi sığındığı bir dağa, bir kaleye; halkı da Ashâb-ı Kefh'e benzeterek telmih yapmıştır:

Pâdişâh-ı bahr u ber Sultân Süleymân ân ki hest
Der-hilâfet cânîşinan-ı nebî-râ cânîşîn

Her zarardan sâye-i adlindedir âsûde halk
İnnehüm ashâbün kehfîn innehu hısnün hasîn

“Karaların ve denizlerin padişahı Sultan Süleyman, halifelikte de Peygamber'e vekalet edenlerin vekilidir. Halk onun adaletinin gölgesinde her türlü gelecek zarardan rahattır. Onlar Ashab-ı Kefh'tirler. O da sağlam bir kaledir” (Fuzûlî 1958: 43).

Adluhu min nâibâti'd-dehr kehfün li'l-enâm
Mâlehüm illâ bihi't-teskîn inde'l-ıztırâr

“O sultanın adaleti insanlar için zamanın felaketlerine karşı bir sığınaktır. Bu insanlar zorda kaldıkları zaman ancak onunla sükûna erebilirler” (Fuzûlî 1958: 47).

Nef'î ise aşağıdaki beyitlerinden ilkinde Hâfız Ahmed Paşa'yı överken onun dergahının o zamanda yaşayan ümmetin sığındığı bir mağara olduğunu söylemiştir. İkinci beyitte Şeyhülislâm Muhammed Efendi'yi överken de aynı tabiri kullandığı görülmektedir. Üçüncü beyitte ise bu kelimeyi Şeyhülislâm Muhammed Efendi'nin evini tarif ederken “aman dileyenlerin ve yardım isteyenlerin sığınağı” anlamında kullanmıştır:

Bârgahi mahkeme-i adl ü dâd
Dergehi kehfü'l-ümme-i rûzgâr (Akkuş 1993: 190)

Sütûde kehf-i ümmet iftihâr-ı şer'-i peygamber
Güzide fahr-ı millet mahz-ı lutf-ı hazret-i Bârî (Akkuş 1993: 211)

Haste-i derd ü gama âb u hevâsı sâz-kâr
Mübtelâ-yı kahr-ı dehre dergehi kehfü'l-emân (Akkuş 1993: 224)

Sâmî ise Şehid Ali Paşa'yı övdüğü bir şiirinde “onun lütuflar eşliğinin aman dileyenlerin sığınağı” olduğunu söylemiştir:

Ey vücûduñ sebab-i rif'at-i şân-ı devlet
Âstân-ı keremüñ kehf-i amân-ı devlet (Kahramanoğlu 1995: 210)

Sırrî de Kara Mustafa Paşa'yı överken “onun dergâhının o dönemde yaşayan ve aman dileyen herkesin sığınağı” olduğunu ifade etmiştir:

Âsitânüñ bûsegâh-ı husrevân-ı Cem-cenâb
Dergehüñ kehfül-emân u mültecâ-yı rûzgâr (Sırrî v4b)

Sakıp Dede de “Mevlevî-hâne'nin bazen kuru gürültü çıkaran bir yer olsa da yardım isteyenlerin her zaman sığınacağı bir yer” olduğunu belirtmiştir:

İderler gerçi âmâc-ı şemâtet gâh gâh ammâ
Yine kehfü'l-emân-ı mâcerâdur mevlevî-hâne (Arı 2011: 134)

Usûlî de beytinde zamanın olaylarından dertlenmemesi gerektiğini söyleyerek yardım mağarasının o kişiye sığınak olacağını belirtmiştir:

Ne gam Usûlî hâdise-i rûzgârdan
Şol kişiye ki kehf-i inayet penâh olur (İsen 1990: 113)

3. Köpekleri “Kıtmîr”e Yapılan Telmihler

Bu köpeğin *Kur'ân-ı Kerim*'de anılmasından, Ashâb-ı Kehf'in yanından ayrılmayarak onları korumak için kapıda beklemesinden ve Ashâb-ı Kehf gibi onun da uyutulup yeniden diriltilesinden dolayı halk tarafından cennete girecek hayvanlardan biri olduğuna inanılmaktadır. Ne *Kur'ân-ı Kerim*'de ne hadislerde ne de tefsirlerde bu köpekle ilgili bilgilere rastlanmamıştır. Ancak bu köpekle ilgili bilgilerin tamamının “İsrailiyat” kaynaklı olduğu düşünülmektedir (Aydemir 1979: 177). Halk, köpeğin adının “Kıtmîr” olduğuna inanmış ve Anadolu'da köpeklere bu ismi vermek adet olmuştur. Divan şairleri de bu köpeğin adını Kıtmîr olarak kabullenmiş ve şiirlerinde bu isme telmihler ve benzetmeler yapmışlardır.

Hazık Mehmed, Çıldır Valisi Yûsuf Paşa'yı övdüğü bir şiirindeki şu beyitte Kıtmîr'in ve Ashâb-ı Kehf'in olayını iyi anlayan bir kişinin, Allah'ın izinden giden insanların kimler olduğunu daha iyi bileceğini söyleyerek hikâyeyi sadece Ashâb-ı Kehf olarak sınırlanmış, Kıtmîr'in ismini özellikle anarak ona da ayrıca değer verdiğini göstermiştir:

Derk eder pey-rev ü merdân-ı Hudâ n'oldığını
Fehm eden vâkı'a-i Kehfî nakîr u Kıtmîr (Tezcan Aksu 1996: 181)

Mesihî ise beytinin birinci mısraında “Ashab-ı Kehf'in köpeği” diyerek bu köpeğe telmihte bulunmuş ancak köpeğin adını anmamıştır. Köpeğin üstün bir vasfının olduğunu belirtmiştir. İkinci mısra da İsa'nın dikenle kastettiği ise iğnedir. Hz. İsa, semâya yükselirken dördüncü katta üzerinde dünya malı olarak bir iğne bulunur. Bu yüzden ileri gidemez. Bu iğneyi eskilerini yamamak için yanına almıştır (Onay 1993: 220). İsa'nın iğnesi bile yüceltilerek gökyüzüne çıkabilmiştir. Gazelin bütününe bakıldığında Mesihî'nin değersiz gibi görünen varlıklara bile değer verilirken kendisine hiç değer verilmemesinden şikâyetçi olduğu görülür:

Seg-i Ashâb-ı kehf ululuğ eyler
Hâr-ı 'Îsâ görürsin gökde uçar (Mengi 1995: 173)

Kıtmîr, Ashab-ı Kehf'in köpeği olarak tasavvufta dinî bir kimliği olmadığı hâlde sufiler arasında bulunan kimseye benzetilmektedir. Keçecizade İzzet Molla, na'tında kendisinin, aman dileyenlerin sığınağı olan Peygamber Efendimiz'in Kıtmîr'i olduğunu söylüyor ve Allah'tan onun kapısının köpeklüğünden kendisini uzak tutmamasını diliyor. Şairin bu beyitte Kıtmîr'i salih varlıklardan gördüğü ve Allah tarafından bu köpeğin yüceltildiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Allah'tan kendisini Peygamber Efendimiz'in kapısının köpeklüğünden yani âciz bir ümmeti olmaktan uzak tutmamasını istiyor:

Kıtmîriyüz o kehf-i emânuñ amân amân
Dûr itmesün kilâb-ı derinden bizi Hudâ (Keçecizâde İzzet Molla: 14)

Nigârî ise kendisinin aşkın aslanı ve panteri, sevgi ve hevesin güneşi olduğunu söylerken aynı zamanda Allah'ın Kıtmîr'i ve Yüce Allah'ın sevgilisinin köpeği olduğunu söylemektedir. Burada şair aşk, sevgi ve heves konularında aslan kesilirken Allah'ın ve Peygamberinin karşısında naçizane bir köpek olduğunu söyleyerek kendisini Kıtmîr'e benzetmektedir:

Peleng-i 'ışk u şîr hurşîd-i mihr ü hevâyız biz
Ki Kıtmîr-i Hudâ kelb-i Habîb-i Kibriyâyız biz (Akkuş 2001: 247)

Bâlî ise sevgilinin aşkı ile gönül mağarasında Ashâb-ı Kehf olduğunu, Kıtmîr gibi rakip düşüncesinin içinden hiç gitmediğini söyleyerek Kıtmîr'in mağaranın kapısında Ashâb-ı Kehf'e düşmanlarından zarar gelmemesi için beklemesine telmih yapılmıştır. Şair, sevgilinin aşkı ile Allah aşkı, gönlü ile de Ashâb-ı Kehf'in sığındığı mağara arasında benzerlik kurmuştur:

Gâr-ı dilde Bâliyâ Ashâb-ı Kehf'em 'ışk-ı yâr
Gitmez içümden rakîb endîşesi Kıtmîr-veş (Sinan 2004: 196)

Gelibolu Âlî, **Riyâzü's-Sâlihîn** adlı eserinde Kıtmîr'e telmihte bulunmaktadır. Âlî'nin aşağıdaki iki beytinde, o sesin Kıtmîr'in havlama sesi olmadığı, onun mutluluk anının vermiş olduğu sırlar olduğu ve onun havlamasından çoban köpeği olduğunun sanılacağı ancak onun yüce bir köpek olduğu hususunda delilin bulunduğu söylenmektedir:

Avav-ı Kıtmîr degül ol sadâ
Mahrem-i ser-vakt-i saâdet ola
Şöyle ürer san seg-i çübândur ol
Kelb-i kebîr olmağa bürhândur ol (Arslan, Aksoyak 1998: 184-185)

Hayretî de padişahın eşiğinde Kıtmîr olduğundan beri verilen bu yücelikle başının göğe erdiğini söylemektedir. Bu sayede Kıtmîr gibi yüceltildiğini düşünmektedir:

Kadr ile başı göke irdi uludî Hayretî
Âsitânunda şehâ olalı Kıtmîrün senün (Çavuşoğlu 1981: 268)

Hayretî, Evrenoszâde'yi övmek için yazmış olduğu muhammesinde ise kendisini o kişinin kapısında tuz ekmek gözetken Kıtmîr gibi, köpeklerden biri olduğunu söylemektedir:

Hayretîyem âsitânun itlerinün biriyem
Ol kapunun bir tuz etmek gözedür Kıtmîriyem
Ben de hâlümce sadâkat bîşesinün şîriyem
Belki öz meydânumun bir merd-i 'âlem-gîriyem
Dünyeler durdukça dur 'ömrün mezîd olsun mezîd (Çavuşoğlu 1981)

Kemal Ümmî de Allah'tan Kıtmîr gibi bir hayvanı nasıl makbul saydıysa kendisini de makbul saymasını, bir köpekten daha aşağıda tutmamasını istemektedir:

Nitekim Kıtmîr'i eyledün kabul
Hem bizi kılma bir itden alu kul (Akkuş 2007: 63)

4. “Ashâb-ı Kehf” Hikâyesinde Geçen Kişilerin İsimlerine Yapılan Telmihler

Kur'ân-ı Kerim'de isimleri ve kaç kişi olduklarına dair herhangi bir bilgi zikredilmeyen Ashâb-ı Kehf'in isimleri tefsirlerin bazılarında, Taberî'den verilen örnekte olduğu gibi tek tek sayılmaktadır. Halk arasında kullanılan isimlerden sadece Yemlihâ'nın ve Kıtmîr'in isimleri tefsirlerle ortaklık göstermekte, diğer isimlerde ise bir benzerlik bulunmamaktadır. Özellikle Ashâb-ı Kehf mağarasının bulunduğu düşünülen bölgelerde halk arasında çocuklara bu isimlerin verildiği görülmektedir. Divan şairleri de halk arasında kullanılan bu isimleri kabul etmiş ve şiirlerinde o şekilde kullanmışlardır. Bunlardan biri olan Sürûrî, Ashâb-ı Kehf'in isimlerini saydığı bir gazel yazmıştır:

- 1 Der-Beyân-ı Esâmî-i Ashâb-ı Kehf
Esâmisi budur ashâb-ı kehfün
Mukaddem eyle Yemlihâyı tahrîr
- 2 İkinci Mekselnâdır iderler
Üçüncisinde Meslînâyı tastîr
- 3 Dahı dördüncü Mernûş oldı yaz kim
Beşincidür Debernûş itme tağyîr
- 4 Dimişler Şâzinûş altıncıdur kıl
Yedinciye Kefeştatyûş ta'bîr
- 5 Sürûrî kâşki öyle zevâtun
Düşeydi esrine mânend-Kıtmîr (Batur 2002: 337)

Karamanlı Aynî de divanında gönlüne “keşke köpek olaydın da kendine bir sevgili bulaydın” diye yakınırken Kıtmîr, Yemlihâ ve Marinus'un isimlerini saymaktadır. Onların mağarada yedi kişi olduklarına, yeniden dirildiklerine ve 309 yıl uyuduklarına da göndermede bulunmaktadır:

- 1 N'olaydı iy gönül bir kelb olaydun
Cihân kehfinde ol cânı bulaydun
- 2 Bu gün adun olaydı dilde Kıtmîr
Bulaydun Yemlihâ-yı yâr olaydun
- 3 Üçü dördüncü itümdür diyeydi
Bişinciden yidinciye uyaydun
- 4 Yetüp üçyüztokuz yıl gâr içinde
Dirilüp uyanup andan turaydun
- 5 Bu on buçuk olan devrini mâhun
Yine 'âlemde bir dahı süreydün
- 6 Bu a'dâdı bilür Ashâb-ı Kehfün
Geleydi Mârinûs andan soraydun
- 7 N'olaydı 'Aynî Sabbârî olaydum
Beni bu kelleye râ'ı göreydün (Mermer 1997: 525-526)

Tuhfe-i Remzî'de de iki beyitte Ashab-ı Kehf'ten beşinin ismi sıralanmakta ve kalan bir kişinin isminin ise hocadan öğrenmesi hususunda emir verilmektedir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Heftten Ashab-ı Kehfdir Yemlihâ
Üçi de Mernuş Debernuş Şazenuş

Mekselinadır biri kaldı ili
Hâceden öğren, sükût iden hamuş (Kartal 2003: 99)

Kemal Ümmi, Allah’a dua ederken Ashâb-ı Kehf’e telmihte bulunur ve Yemlihâ ile Kıtımîr’in isimlerini zikreder:

Yemlihâ’nun ol mübarek râhîçün
Hem ana uyan kamu hem-râh için

Kim biriküp menzil aldılar iti
Bile gitdi dönmedi çoban iti (Akkuş 2007: 62)

Aydil Erol **Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihî Örneklerle Adlarımız** adlı eserinde Ashâb-ı Kehf’in isimlerinin yer aldığı Abduhu el-İmam Tahsin’e ait bir şiire de yer vermiştir. Bu şiirde altı isim sayan Abduhu el-İmam Tahsin yedincisinin köpekleri Kıtımîr olduğunu söylemektedir:

Sırr-ı aşkı duydu “Yemlihâ” olup lal ü hâmûş
“Mekselinâ” oldu hem mest es-mezâyâyı sürûş
Bâde-i tevhidi “Meslinâ”ya işrâb ettiler
Bi-tevakkuf içti “Mernûş” ü “Pernuş” “Sazenûş”
Kâse-lis-i bezm olub “Kıtımîr” dahi kalmadı boş (Erol 1992: 434)

SONUÇ

Kur’ân-ı Kerim’de anlatılan bir kıssa olmasından dolayı İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan *Ashâb-ı Kehf* hikâyesine “Yedi Uyurlar” olarak Hristiyan kaynaklarında da rastlanılmaktadır. Greko-Romen ve Yahudi kaynaklarında da “uzun uyuma” motifi etrafında şekillenen hikâyeler bulunmaktadır. *Kur’ân-ı Kerim*’de asıl amaç iletilmek istenen mesaj olduğundan hikâyenin ayrıntılarına yer verilmemiştir. Allah’ın bu ayrıntıları ancak kendisinin ve kendisinin bilmesini istediği kişilerin bilebileceğini söylemesine rağmen pek çok tefsir ve tarih kitabında meşhur ravilere isnat edilerek bu ayrıntılara yer verilmiştir. Bu surenin niçin indirildiği, hikâyenin ne zaman ve hangi hükümdar döneminde geçtiği, “rakîm”in ne demek olduğu, mağaranın adı, Ashâb-ı Kehf’in isimleri ve sayıları, hangi dine mensup oldukları, yiyecek almaya gidenin ismi, alınan yiyeceğin cinsi, köpeğin adı, kime ait olduğu, Ashâb-ı Kehf’in sağa sola döndürülmesi, onlar uyurken onlardan niçin korkulacağı, onlar için yapılan sanduka, olayın geçtiği şehir gibi konular üzerine görüşler belirten pek çok tefsir ve çalışma yapılmıştır. Divan edebiyatının kaynaklarından olan “Kur’ân-ı Kerim” ve “Efsanevî / Menkabevî” hikâyeler arasında bulunan *Ashâb-ı Kehf* hikâyesine divan şairleri tarafından telmihler yapılmıştır. Divan şiirinde bu konuya yapılan telmihler; “Kehf” suresinde geçen *Ashâb-ı Kehf* hikâyesine ve “Kehf” suresine yapılan telmihler, bir sığınak olarak “kehf” (mağara) kelimesine yapılan telmihler, köpekleri “Kıtımîr”e yapılan telmihler ve *Ashâb-ı Kehf* hikâyesinde geçen kişilerin isimlerine yapılan telmihler olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Şairlerin birinci bölümde *Kur’ân*’daki “Kehf” suresine ve bu suredeki bir ifadeye, mağaraya, bu surede geçen unsurlara yapılan benzetmelere, uyumalarına vb. konulara telmihler yaptıkları görülmüştür. İkinci bölümde ise şairler, Peygamberi, padişahı ve diğer devlet büyüklerini yardım isteyenlerin ve inananların sığındıkları bir “kehf”e benzeterek hikâyeye telmihte bulunmuşlardır. Üçüncü bölümde ise şairlerin, kendilerini Kıtımîr’e benzettiklerini ya da onun çıktığı dereceye çıkmak istediklerini söyledikleri beyitler bulunmaktadır. Son bölümde ise şairler *Ashâb-ı Kehf* hikâyesindeki gençlere atfedilen isimlere telmihler yapmışlardır. Allah’a inancın ve ona sığınmanın, umudun, kıyametin, yeniden dirilmenin ve zulme

karşı başkaldırmanın sembolü olan bu hikâye, kıyamete kadar zor durumda kalan ve Allah'a inanan insanlar için canlılığını koruyacaktır.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN Yaşar. **Ahmedî Dîvân**,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128334/h/ahmedidivaniyasarakdogan.pdf>

AKKUŞ Metin (1993). **Nefî Divanı**, Ankara: Akçağ Yay.

AKKUŞ Muzaffer (2001). **Seyyid Nigârî Divânı**, Niğde: Niğde Üniversitesi Yay.

AKKUŞ Muzaffer (2007). **Kemal Ümmî Divânı (İnceleme-Metin-İndeks-Tıpkıbasım)**, Niğde.

ARI Ahmet (2011). **Mevlevilikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sakıp Dede ve Divanı**, Ankara.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-287308/h/sakibdededivaniyigiris.pdf>

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-287309/h/sakibdededivanimetin.pdf> erişim tarihi: 08.11.2013

ARSLAN Mehmet ve AKSOYAK İ. Hakkı (1998). **Gelibolulu Ali Riyazü's-Sâlihîn**, Sivas. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219055/h/girisvemetin.pdf> erişim tarihi: 09.11.2013

ARSLAN Mustafa (1998). **Mehmed Mekkî Efendi Divanı İnceleme-Metin**, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.

AYAN Hüseyin (2002). **Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, 1-2, Ankara: AKM Yay.

AYDEMİR Abdullah (1979). **Tefsîrde İsrâîliyyat (Hicrî 6. Asrın Başına Kadar)**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

BATUR Atilla (2002). **Sürûrî Divanı Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni**, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi.

ÇAVUŞOĞLU Mehmed ve TANYERİ M. Ali (1981). **Hayretî Dîvan**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay.

DEMİR Şehmus (2003). **Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik**, İstanbul: Beyan Yay.

DİLÇİN Cem (1995). **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara: TDK Yay.

DOĞAN Muhammet Nur (2004). **Fuzulî Leylâ ve Mecnûn**, Ankara: Yapı Kredi Yay.

Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi (1996). **Taberi Tefsiri**, (çev. Kemal Karakaya, Kerim Aytekin), İstanbul: Hisar Yayınevi, C. 5.

EROL Aydi (1992). **Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihî Örneklerle Adlarımız**, Ankara: TKAE Yay.

Fuzûlî (1958). **Türkçe Divan** (hzl. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur), Ankara: İş Bankası Yay., TTK Basımevi.

HORST Pieter W. van der. "Pious Long-Sleepers in Greek, Jewish, and Christian Antiquity". <http://orion.mscc.huji.ac.il/symposiums/13th/papers/Horst.pdf> erişim tarihi 10.08.2012

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

- İNCE Adnan (1994). **Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı (Tenkitli Basım)**, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- İSEN Mustafa (1990). **Usulî Divanı**, Ankara: Akçağ Yay.
- KAHRAMANOĞLU Kemal (1995). **Sâmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi.
- KARTAL Ahmet (2000). **Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisarî, Mevhûb-ı Mahbûb (İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük)**, Eskişehir: Yunus Emre Kültür, Sanat ve Turizm Vakfı Yay.
- KARTAL Ahmet (2003). **Tuhfe-i Remzi**, Ankara: Akçağ Yay.
- Keçecizâde İzzet Molla. **Dîvân-ı İzzet**, University of Toronto Library.
<https://archive.org/details/divanizzethazana00izzeuoft>
- Kuddûsî Ahmed, **Dîvân-ı Kuddûsî**, 06 Hk 4303. www.yazmalar.gov.tr.
- Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli**, (Tercüme Eden Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul (Tarihsiz).
- KURTOĞLU Orhan (2004). **Lebîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin Sözlük)**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Doktora tezi.
- KUTUB Seyyid (1979). **Fîzîlâl-il Kur'an (Kur'an'ın Gölgesinde)**, (çev. İ. Hakkı Şengüler, M. Emin Saraç, Bekir Karlığa), İstanbul: Hikmet Yay.
- LEVEND Agah Sırrı (1984). **Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)**, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- MENGİ Mine (1995). **Mesîhî Divanı**, Ankara: AKM Yay.
- MERMER Ahmet (1997). **Karamanlı Aynî ve Dîvânı**, Ankara: Akçağ Yay.
- MERMER Kenan (2004). **Mustafa Ma'nevî'nin Hayatı ve Dîvânı**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans tezi.
- NESİMÎ (1260). **Dîvân-ı Nesimî**, İstanbul.
- ONAY Ahmet Talât (1993). **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, (hzl. Cemal Kurnaz), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- SARAÇ M. A. Yekta (1991). **Emrî ve Divânı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Doktora tezi.
- SARAÇ M. A. Yekta (2007). **Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, İstanbul: 3F Yay.
- SERT Özlem (2009). **Umudun Tarihine Yolculuk Yedi Uyurlar Efsanesi**, Ankara: Phoenix Yay.
- Sırrî İbrahim Üsküdarî. **Dîvân-ı Sırrî**, 06 Mil Yz FB 308, www.yazmalar.gov.tr.
- SİNAN Betül (2004). **Bâfî Çelebi ve Divanı (2b-35a) İnceleme-Metin**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi.
- SÜMER Faruk (1989). **Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyurlar)**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- TABERİ (1991). **Milletler ve Hükümdarlar Tarihi**, (çev. Zâkir Kadirî Ugan- Ahmet Temir) 3. Baskı, C. III, İstanbul: MEB Yay.

-
- TAŞ Hakan (2004). **Vahyî Divanı ve İncelenmesi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213664/h/metin.pdf> erişim tarihi: 08.11.2013.
- TEZCAN AKSU F. Belgin (1996). **XVIII. Yüzyıl Divan Şairi Hazık Mehmet ve Divanı**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.
- TÖKEL Dursun Ali (2000). **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Ankara: Akçağ Yay.
- YAKAR Halil İbrahim (2002). **Gelibolulu Sun'î Divânı ve Tahlili**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora tezi.
- YAZIR Elmalılı Hamdi (1960). **Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir**, İstanbul: Nebioğlu Basımevi, C. 5, s. 3217-3297.
- YEKBAŞ Hakan (2013). **Divan Şiirinde Ashâb-ı Kehf ve Râşih'in Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi**, İstanbul: Kitabevi Yay.
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213620/h/gelibolulu.pdf> erişim tarihi: 10.11.2013
- <http://kuddusidivani.com/> erişim tarihi: 09.11.2013